

ANNALEN
VAN DE
OUDHEIDKUNDIGE KRING
VAN HET LAND VAN WAAS

Deel 77

1ste EN 2e AFLEVERING SAMEN

— 1974 —

dat van haerlieder pachtynghe ende wien de goeden toebehoren ende so hier naer volcht :

1) Jan de Molenaere Lutinck(?) haut in pachte van den Prelaet van Baudeloo een corenmeulene tsaers om VIII £ gr.

2) Jan de Caluwe haut in pachte van den Prelaet van Baudeloo een corenmeulene tsaers om IIII £ gr. »

Gezien het verschil van pacht, 8 en 4 Pond groten, was het een grote en een kleine molen die verhuurd werden.

De abdij van Boudelo had ook nog een windmolen te Stekene, in de wijk « Polken » die in het Penningkohier van Stekene (anno 1571) vermeld werd.

Alle cynsplichtigen van deze abdij waren verplicht in deze *banmolen* hun graan te laten malen tegen de prijs van het zestiende vat (betaling in natura, zijnde 6,3 %). (9)

Op de « *Carte très particulière du Pays de Waes, où sont marqués les Lignes depuis Anvers Jusques à Gand* » van 1706, staat er nabij het Hof van Kouderborn een windmolen.

Op de kaart « *Wasia, 't Land van Waes* » in *Verheerlijkt Vlaandre, 2de deel van A. Sanderus, uitgave 1735*, staat er eveneens nabij het Hof van Kouderborn, naar Moerbeke toe, een windmolen met de benaming « *Tauwerbornster meulen* », wat « *Kauwerbornster meulen* » moet zijn, naar de daar gelegen wijk Kouderborn. Deze molen staat ook afgebeeld op de kaart van het bisdom Gent, gemaakt door J. en C. Blaeu; in het eerste deel van « *Verheerlijkt Vlaandre, 1735*.

Op de figuratieve kaart van 1749 met de cijnsgronden te Moerbeke (Waas) die toebehoorden aan Pieter Van der Sare, heer van Vrijssel staat die windmolen getekend op kadastrummer 42. (10) Hij behoorde dus niet aan Boudelo.

Was het hof van Kouderborn een tiendschuur?

De Winkler Prins Encyclopedie, deel 4, blz. 333, uitgave 1974 beweert dat het hof van Kouderborn in 1676 in de traditionele zand- en baksteenarchitectuur werd opgericht als *tiendschuur* en *watermolen* der voormalige abdij van Boudelo.

Het is mogelijk dat het vorig gebouw der 16de eeuw als tiendschuur heeft dienst gedaan. We zijn echter de mening toegedaan dat dit niet meer het geval was met het gebouw van 1676. Trouwens de tienden werden toen niet meer vereffend met schoven, doch met geld.

De abdij van Boudelo had in 1659 een gebouw gekocht op de Kerkendries (thans Grote Markt) te Sint-Niklaas (het huidig gebouw van het Katholiek Centrum) dat als *refuge* dienst deed alsook als *ontvangkantor*.

(9) Maurits Nonneman — Kennen wij onze gemeente en haar verleden. (Gemeenlijk informatieblad van Stekene, 3de jg., juli 1974, blz. 11.)

(10) Oud archief van de stad Sint-Niklaas, dossier nr. 2236 — Moerbeke: figuratieve kaart door Landmeter J. Fr. Maes op verzoek van Pieter Van der Sare, heer van Vrijssel, van al de « uytplanten, cheynsen ende vague plaatsen, gelegen te Moerbeke en toebehorend aan voornoemde heer — 1749. Op linnen geplakt, H. 2,25 m, B. 2 m.

Louis Laevaert schreef in 1954 hoe we de omgeving der Grote Markt dienden voor te stellen in het jaar 1500 en volgende :

« Het huis nr. 40. De eigenaar Pieter de Hertoghe verkocht dit huis in 1659 aan de abdij van Boudelo. Die moeten het herbouwd hebben want op de kaart van 1780 staat er in de gevel 1669 getekend. (11) Het diende als *refuge* (toevluchtsoord) voor de doortrekkende paters, en ook, nog meest misschien voor de *wekelijkse zittagen tot de ontvangst der aan de abdij toekomende gelden*. Vergeten wij inderdaad niet, dat deze abdij een der grootste tiendbezitters was in onze streek ». (12)

Volgens een gerechtelijk onderzoek, bewaard in het stedelijk archief van Sint-Niklaas, was het een monnik van Boudelo die in de 18e eeuw met een wagen van Gent naar de *refuge* te Sint-Niklaas reed, en die in het smalle gedeelte van de Nieuwstraat nabij de markt een kind doodreed dat te midden de straat lag te slapen.

Het hof van Kouderborn lag buiten het beluik van de abdij van Boudelo; 2) langs de oude heirweg Antwerpen-Brugge, die heel het noorden van het Waasland doorkruist en 3) langsheen de Haringlede, die verbinding gaf met de noordelijke ontgonnen gebieden van de abdij. Door deze ligging kan dit hof oorspronkelijk wel een *tiendschuur* zijn geweest.

II. DE INVAL DER DUITSCERS TE SINT-NIKLAAS OP 10 OKTOBER 1914

INLEIDING

In het moderne archief van de stad Sint-Niklaas (dossier nr. 147) troffen we een register aan dat een met de hand geschreven speciaal verslag bevat over de oorlogsgebeurtenissen te Sint-Niklaas 1914-1917.

We menen het schrift te herkennen van de hoofdbediende Arthur Van Lierde, die een ernstig en oprecht man was, en die volledige humaniora studies had gedaan.

We volgen grotendeels zijn tekst, bevestigd door de resoluties van het schepencollege, en voegen hier en daar, ter verduidelijking, sommige algemene oorlogsfeiten bij, alsook enkele zelf beleefde gebeurtenissen of door anderen meegemaakt.

Voor diegenen welke deze oorlogsperiode hebben beleefd, is dit relaas ongetwijfeld een oprakeling van treurige herinneringen, doch na 60 jaar kan die vreselijke periode uit de geschiedenis van onze stad en ons land reeds objectief benaderd worden.

(11) Het waren de jaarankers van de voorgevel op de figuratieve kaart van J. Geerts, verschenen in A.O.K.W. deel 7.

(12) Verschenen in « 't Verleden herleeft » (Jubelmarkten van 2 tot 9 mei 1954).

DE OORLOGSGEBEURTENISSEN

28 juni 1914

De aanleiding tot het uitbreken van de eerste wereldoorlog was de moord door de Serviër Gabriël Princip op de Oostenrijkse kroonprins Frans Ferdinand gepleegd.

28 juli

Oostenrijk verklaarde de oorlog aan Servië.

29 juli

De Belgische klassen 1910-1911 werden binnengeroepen als voorzorgsmaatregel.

31 juli

In de nacht van 31 juli op 1 augustus kwam als een donderslag het binneroepen der Belgische klassen 1901 tot 1909. Onmiddellijk werd door de politie, bij middel van gebel, het bevel tot mobilisatie in alle straten afgekondigd. Er was te Sint-Niklaas zoals te Londen wel een omroepman met bel, nl. de belleman Van Royen, bijgenaamd Kaboon, doch daar heel de stad zo vlug mogelijk moest ingelicht worden, diende hier de politie op te treden. De bewoners, uit hun slaap gewekt, vernamen door hun geopende vensters het verpletterende nieuws. De paarden en voertuigen welke voor het leger dienstbaar waren, werden opgeëist en moesten dadelijk geleverd worden op de O.L. Vrouwplaats.

Negentig spoorwagens waren nodig om dit opgeëiste materiaal te vervoeren. Bij het sluiten van het schooljaar 1914 zei onze leraar dat er ons een grote oorlog te wachten stond.

1 augustus

Na de Russische en Oostenrijkse algemene mobilisatie verklaarde Duitsland de oorlog aan Rusland en op 3 augustus aan Frankrijk.

4 augustus

Duitsland verklaarde onverwachts de oorlog aan het neutrale België, met het inzicht zo vlug mogelijk Parijs te bezetten. Onmiddellijk na het binnenvallen der Duitsers in ons land, verklaarde Engeland de oorlog aan Duitsland.

De oproep tot de vrijwilligers door het ministerie van oorlog werd door meer dan 500 stadsgenoten geestdriftig beantwoord, waaronder een tiental studenten van het Klein-Seminarie of Kollege.

De kazerne, de scholen, de stadsgebouwen, de gestichten werden ingericht voor het herbergen der soldaten, welke op de Grote Markt werden gedruild.

Het Sint-Jozefsgesticht in de Ankerstraat zou op 4-8-1914 zijn 75 jarig jubileum vieren. Er waren meer dan 500 oud-studenten hiervoor ingeschreven. Het feest werd afgelast en dadelijk werd het feestlokaal in ambulantie hereschapen. ⁽¹³⁾

5 augustus

Op de markt had er een schouwing plaats van de Sint-Niklase burgerwacht (algemeen garde-civique genaamd), door de bevelhebber Luitenant-Generaal *De Coune*, overste van de Burgerwacht.

Het officierenkorps van de Sint-Niklase Burgerwacht was samengesteld als volgt:

Majoor, hoofd der wacht: heer *Louis Smet*.

Kapitein, adjudant-majoor, en officier onderrichter: heer *Paul Verdurmen*.

Kapitein-Kwartiermeester: heer *Gustaaf De Lantsbeere*.

Luitenant-Verslaggever: heer *Karel Heyndrickx*.

Luitenant-Vaandrig: heer *Amedee Heyndrickx*.

Gezondheids-officier: Dr. *Jozef De Belie*.

Onderluitenant-Adjunkt verslaggever: heer *Frans Belleman*.

1ste Bataillon, 1ste Kompagnie — Kapitein-Bevelhebber: heer *Leo Maillet*.

Onder-Luitenant: heer *Romain De Vidts*.

1ste Bataillon, 2de Kompagnie — Kapitein-Bevelhebber: heer *Jozef De Ceuster*

Onder-Luitenant: heer *Jules Verdurmen*.

2de Bataillon, 1ste Kompagnie — Kapitein-Bevelhebber: heer *René Behiels*.

Het aantal ingeschreven burgerwachten op 31 december 1913 bedroeg 380 manschappen en officieren die op 5 augustus allen de oproep hebben beantwoord. ⁽¹⁴⁾

6 augustus

Zoals in andere steden waren hier ook de gemoederen zeer opgehitst tegenover al wat Duits was. Alzo gebeurde het dat op 6 augustus een vitrien werd ingeworpen van de *Grote Magazijnen Leonard Tietz* in de Statiestraat (thans grootwarenhuis Sarma).

De politie die, onder het bevel van kommissaris *Leopold Cruyssaert*, ter plaatse dienst deed, was niet bij machte te beletten dat enkele kwaaddoeners in de magazijnen drongen en daar, als razenden, alles stuk sloegen of langs de opengebroke en stukgeslagen vensters allerhande kostelijke waren op de straat wierpen. De hoge hoed, die kommissaris Cruyssaert steeds droeg, kreeg door het vallen van een voorwerp een lelijke deuk. De burgerwacht werd opgeroepen onder het bevel van Onder-Luitenant *Jules Verdurmen*.

Daar deze onmachtig stonden werden de pompiers opgeroepen om de menigte uiteen te spuiten. Ook dit hielp niet daar de waterdarmen werden

(13) Stedelijk modern archief van Sint-Niklaas, dossier nr. 148.

(14) Ibidem, dossier nr. 147 en 148.

doorgesneden. Bij het toesnellen van een paar bereden gendarmen met blanke sabel stooft de menigte uiteen.

Verscheidene kwaaddoeners die de waterdarmen hadden doorgesneden, werden aangehouden en in de gevangenis van Dendermonde opgesloten. Later bij het binnenrukken van de Duitsers in Dendermonde werden ze door hun in vrijheid gesteld.

Van die dag af deed de burgerwacht dienst in de stad tot het handhaven der orde, het bewaken der openbare gebouwen, bankinstellingen en der ijzerweginrichtingen.

21 augustus

Tienduizend leden van de burgerwacht van Brussel en voorsteden kwamen te Sint-Niklaas aan onder het bevel van *generaal Wauters*, hoofd van de burgerwacht te Schaarbeek. Zij werden bij de burgers ingekwartierd en verbleven hier een drietal weken.

Zo werd de staf met 109 burgerwacht-ruiters en hun paarden van het Escadron Marie-Henriette uit Brussel ingekwartierd in het Sint-Jozefgesticht der Ankerstraat. ⁽¹⁵⁾

Hun enig veldkanon werd op de grote markt tussen pinnekenendraad geplaatst en door een schildwacht bewaakt. Het werd nadien als balast in de omgeving van Gent achtergelaten.

Het stadsbestuur nam dringende maatregelen: 1) onderstand aan de huisgezinnen waarvan de kostwinners waren opgeroepen; 2) steun aan de werklozen; 3) oproepen en aanstellen van arbeiders om de oogst te mennen; 4) bevoorrading der bevolking; 5) treffen van politiematregelen over de samscholingen; 6) sluitingsuur der herbergen; 7) inkwartiering der soldaten, enz.

Intussen beleefde men de afwisselendste oorlogstonelen. De banken en het postbureau werden bestormd door angstige lieden welke hun geplaatste gelden kwamen afhaken. Zo ook voor de magazijnen van eetwaren stonden dagelijks een opeengepakte menigte mensen welke zich zochten te bevoorraden uit angst voor de nakende nood en de overdreven opslag der prijzen.

Openbare gebeden werden voorgeschreven en elke dag zag men een ingetogen menigte zich ter kerke begeven of in boetprocessie de straten der stad doortrekken, biddend voor de dierbaren die vertrokken waren naar de bloedige strijd. In de avonduren stond dagelijks ook een grote menigteschaar te bidden voor de Terekenkapel.

Daar alle post- en treinverkeer om zo te zeggen onderbroken was, moesten alle nijverheden en werkhuizen stilleggen en zo werd een groot deel der bevolking door werkloosheid in armoede gedompeld.

(15) Stedelijk modern archief van Sint-Niklaas, dossier nr. 148.

VRIJWILLIGERS UIT CONGO

Binst die tijd vormde zich in onze stad een compagnie vrijwilligers bestaande uit oud-gedienden en gedienden uit Congo (waaronder een neger die wegens opstandigheid uit Congo was verbannen) ⁽¹⁶⁾ onder bevel van *kolonel Chaltin*, de held uit de *Baron Dhanis-expeditie* tegen de slavenhandel in Congo.

In deze compagnie waren verscheidene Sint-Niklazenaars alsook Henri Lauwers uit Kortrijk, die bij de firma Scheerders van Kerckhove te Sint-Niklaas het vaatwerk van de « poterie flamande » beschilderde.

Zij waren gehuisvest in het gesticht der E. Broeders Hieronymieten in de Nieuwstraat, en oefenden zich dagelijks met veel iever.

Er werd hun een vlag overhandigd, waarna zij het garnizoen van Namen gingen versterken. Bij het eerste contact met de vijand kwam het grootste gedeelte, waaronder de neger, in gevangenschap terecht.

25 augustus

De burgerwachten van Luik en Ukkel kwamen in onze stad aan.

26 augustus

Een patrouille van drie *Ublanen* te paard waaronder een officier was onopgemerkt door de Belgische linies getrokken tot in het noorden van het Land van Waas. Zij werden te Sint-Gillis (Waas) krijgsgevangen genomen, onder het gehuil der bevolking op de pui van de oude-cipierage te Sint-Niklaas (thans de stadsbibliotheek) ten toon gesteld en daarna in de kelders van dit gebouw opgesloten. In dit gebouw was toen *Luitenant-generaal Clooten*, Belgisch militair gouverneur, met zijn staf gehuisvest. Hij is later te Le Havre gestorven.

29 augustus

Burgemeester Van Naemen liet met goedkeuring van de militaire gouverneur een strooibiljet in de stad van huis tot huis ronddragen, waarin de bevolking werd aangemaand bij gebeurlijke bezetting der stad door de Duitsers geen gewelddaden te plegen ten einde de stad van grote onheilen te sparen. ⁽¹⁷⁾ (Zie Afb. C, nr. 1).

3 september

Op die dag landde in onze stad het garnizoen van Namen, welke, na de

(16) Verklaring van wijlen E. Broeder Alois der Broeders Hieronymieten te Sint-Niklaas.

(17) In de revue « De Garde-civique » geschreven door de student Gerard Verniers en 25 maal opgevoerd in 1922 door de studenten van de Wase studentengilde op de Vlaamse kermis in het Kollege te Sint-Niklaas, werd er op dit strooibiljet gezinspeeld.

De schrijver liet de stadsbelleman Van Royen, bijgenaamd Kaboon, in de straten roepen: « Als het moest gebeuren dat den Duits komt te passeren, dan raadt de burgemeester aan hulder kinders thuis te haan (d.i. houden) en de blaffeturen toe te slaan ».

STAD SINT-NIKOLAAS

Medeburgers.

In zekere gemeenten van het land, zijn inwoners doodgeschoten en eigendommen vernield ten gevolge van gewelddaden door burgers gepleegd op Duitsche soldaten.

Ik reken het mij ten plichte, van dit oogenblik af, de aandacht van mijne Medeburgers te roepen, op de vreeselijke gevolgen die het plegen van zulke daden door de burgers op het vijandelijk leger zou kunnen medeslepen. Zij die er zich aan plichtig maken, worden zonder medelijden door den kop geschoten. Meer nog: zij stellen zelfs al de inwoners en de gansche stad aan bloedige weerwraak bloot.

Indien de Duitschers in onze stad moesten binnentreden, behoudt dan al uwe kalmte en koelbloedigheid en onthoudt U van eenigen aanval op den vijand. Blijft rustig in uwe huizen en ontnemt hem de minste reden tot gewelddaden.

Naar het voorbeeld van andere steden, verzoeken wij U, tusschen 9 en 11 uren en 3 en 5 uren, al de **kardoesen en geweren, oude en nieuwe, revolvers, pistolen**, enz., die gij in uw bezit hebt te willen komen neerleggen op het Politiebureau en dat in een tijdverloop van twee dagen.

Goedgekeurd door den Luitenant-Generaal,

MILITAIREN GOVERNEUR,

(Get.) CLOOTEN.

DE BURGEMEESTER,

J. VAN NAEMEN.

ST-NIKOLAAS, 29 AUGUSTUS 1914.

Drukk. De Gendt-Porte.

Afb. C, nr. 1

Strooibiljet dat op 29 augustus 1914 te Sint-Niklaas van huis tot huis werd rondgedragen.
(Uit de strooibiljettenverzameling van M. Dewulf)

val der vesting langs Frankrijk en het Kanaal van Kales te hebben gereisd, de loop der Schelde kwam verdedigen.

Het wederzien van bekende geliefde wezens gaf aanleiding tot hartroerende tonelen. De soldaten vertrokken nog dezelfde dag naar hun linies.

4 september — VERTREK DER BURGERWACHT

De burgerwacht van Sint-Niklaas, ten getalle van 380 man met *majoor Smet* aan het hoofd verliet die dag de stad.

Zij werden gebruikt om de waakdienst uit te oefenen, beurtelings in Stekene, Kemzeke, Zomergem, Sint-Andries bij Brugge, Ertvelde, Zelzate, Moerbeke en Boekhout, vanwaar ze naar Brugge vertrokken om daar op 14 oktober ontwapend te worden.

SLUITING DER NATIONALE BANK

Uit voorzorgsmaatregel voor alle gebeurlijkheden sloot de Nationale Bank haar burelen, wat een grote opschudding onder de bevolking teweegbracht.

WERKEN AAN DE FORTEN

Enige honderden werklieden werden opgeëist om aan de forten van de Antwerpse fortengordel van de Linker-Oever te arbeiden.

Dit alles gaf te kennen dat de vijand naar onze streken oprukte en de aankomst in onze stad van vluchtelingen uit Mechelen en omstreken vergrootte de onrust onder de bevolking.

BERGING DER STADSARCHIEVEN

De voornaamste archieven en kunstboeken werden in een gewelfde plaats ingemetseld alsook de voornaamste schilderijen uit het museum.

4 september

Te 9,15 uur greep de eerste beschieting van de stad Dendermonde plaats. De volgende dag 5 september begon het in brand steken der stad. De hele nacht kon men te Sint-Niklaas de gloed van de brandende stad waarnemen. De bewoners van Dendermonde waren 's avonds te voren verwittigd geworden omtrent de gehele vernieling der stad. Op 10 september werd de stad terug bezet door de Belgische troepen. Op 16 september herbegonnen de Duitsers met de beschieting der stad. Dit kanongebulder werd tot in Sint-Niklaas gehoord. Te 7,30 uur 's avonds drongen de Duitsers opnieuw Dendermonde binnen. Deze gebeurtenissen verwekten angst en schrik in Sint-Niklaas.

Einde september

EERSTE VLUCHT

De Duitsers belegerden de stad Antwerpen. Men hoorde onophoudelijk het gebulder van zware kanonnen, de « dikke Bertha's ».

De vrees beving de bevolking waarvan menigeneen de stad had verlaten om de wijk naar Holland en West-Vlaanderen te nemen.

7 oktober

BEZOEK VAN KONING ALBERT EN KONINGIN ELISABETH

In de voormiddag kwam onverwacht *koning Albert* en *koningin Elisabeth* met de officieren van de generale staf van het Belgisch leger in onze stad aan. Zijne Majesteit betrok de raadzaal van het stadhuis en beraadslaagde er een uur met zijn officieren. Daarna ontving de koning de heer *burgemeester Van Naemen* en de leden van de schepenraad in het kabinet van de burgemeester. Zij beklommen de toren van het stadhuis van waar de koning lange tijd met een verrekijker in de richting van Antwerpen keek.

Zijne Majesteit, die ernstig en nadenkend was wekte bij allen die hem zagen eerbied en bewondering op. H.H.M.M. de koning en de koningin brachten de nacht door op het *kasteel Walburg* van de heer burgemeester en vertrokken 's anderen daags in de vroege morgen per auto naar Zelzate.

DE GROTE VLUCHT

Deze gebeurtenissen en het haastig vertrek van de koning waren als het sein van de algemene vlucht der bevolking. Spoedig waren alle wegen die naar Holland leiden getuige van het droevigste schouwspel dat zich ooit in de geschiedenis van onze stad voordeed. Een onafgebroken, eindeloze treurige stoet van angstige ouderlingen, kloosterzusters, zelfs van slotkloosterzusters, sombere mannen, bezorgde moeders en wenende kinderen. Een gerots en gewemel van karren en kruiwagens beladen met matrassen en slaapgerief, boeren met hun vee, kloosterlingen met hun zieken en krankzinnigen, aftrekkende troepen van ons roemrijk verslagen leger.

De straten waren ledig, de huizen gesloten, alle openbare diensten stopgezet. De weinige bewoners welke hier gebleven waren, wachtten met angstige onzekerheid de intrede der Duitsers af.

Er werd verteld dat er een Belgische soldaat achtergebleven was in het klooster van het Moleken. Daar woonde de wijdbekende tandpijnaflezende zuster Theresia, meer bekend als *zuster Trees*, van wie E. Heer aalmoezenier *Aug. Nobels* een mooi beeld heeft geboetseerd. Het zou door haar smeekbede zijn geweest dat deze soldaat verzaakte te schieten op de eerste Duitse patrouille die langs het klooster de stad binnenrukte. ⁽¹⁸⁾

10 oktober

DE EERSTE DUITSE PATROUILLE

De Duitsers waren te Schoonaarde bij Gent over de Schelde getrokken. Een

(18) Dit werd tijdens de oorlog verteld.

gedeelte marcheerde in de richting van het Waasland. Te Belsele gekomen werd een patrouille cyclisten van zeven man waaronder een onderofficier op verkenning naar Sint-Niklaas gestuurd. Zij zijn om negen uur 's morgens langs het Moleken, de Hazewindstraat en de Nieuwstraat naar de Grote Markt gereden. In de Nieuwstraat werden aan het klooster der E. Broeders Hieronymieten twee man als dekking achtergelaten.

Het was een warme dag waardoor een dezer soldaten in de herberg « De Scheermolen » op de hoek der Hovenierstraat zijn dorst ging lessen. *Eerw. Broeder Aloïs* wiens venster toen op deze herberg uitgaf, hoorde tot zijn verbazing Duitse heimatliederen zingen, en verschoot bij het kijken door het raam een zingende soldaat met pinhelm te ontwaren.

De vijf andere soldaten reden naar het stadhuis waar de schepenbode *Désiré De Bleyser*, die op het gelijkvloers zijn woonst had, de eerste was die hun te woord stond. Deze bracht hun in verbinding met de heer *Sturm*, het enige aanwezig gemeenteraadslid op het stadhuis, die hun de verzekering gaf dat Sint-Niklaas een open stad was, waarop de patrouille onmiddellijk rechtsomkeer maakte naar hun legereenheid te Belsele. ⁽¹⁹⁾

DE BEZETTING DER STAD

Diezelfde dag, 10 oktober, kort na de middag kwamen de Duitsers, op parademarsch, met muziek aan 't hoofd, langs de Nieuwstraat de stad binnen. Zij waren ten getalle van 7.000 onder bevel van *generaal von Meyer* en behoorden tot de 71ste en 72ste regimenten *Pruisische Landwehr*. Terzelter tijd ontvluchtten langs de Statiestraat en Drie Koningenstraat de laatste hier gebleven Chasseurs en cyclisten van ons leger in de richting van Holland.

De heer *Karel Sturm* ging de bevelhebber te gemoet en bracht hem met enige officieren ten stadhuize waar ze door de burgemeester en de plaatselijke overheid in het kabinet van de burgemeester ontvangen werden.

Volgens het resolutieboek van het schepencollege-zitting van 10 oktober 1914, was door *burgemeester Van Naemen*, de heren *Geerts*, *De Smedt* en *De Decker*, *schepenen* alsook de heer *Nobels*, *volksvertegenwoordiger* en de heer *Verwilghen*, *bestendig afgevaardigde* besloten: « wanneer de verwachte Duitse troepen hunnen intocht in de stad zouden doen, op gelijk welk uur van de nacht of van de dag op het stadhuis te vergaderen om de aanvoerder te ontvangen. » Wat volgens het hierboven geschreven relaas is geschied.

De stadssekretaris, dr. *Karel Heyndrickx* die op 9 oktober voor dringende zaken per auto naar Gent was gereden, was hierbij niet aanwezig, daar hij bij zijn terugreis door de Duitsers te Moerbeke gevangen was genomen.

Generaal von Meyer toonde zich tevreden over de waardige houding der bevolking en der stedelijke overheid en beloofde dat van Sint-Niklaas « geen steen zou afgaan ».

De Duitse soldaten begonnen weldra de stad te doorlopen op zoek naar

(19) Verklaring van wijlen E. Broeder Aloïs.

eetwaren of onderkomen. Sommigen betaalden wat zij zochten, anderen braken de huizen en winkels open, daartoe aangespoord door slecht befaamde vrouwen, die de soldaten overal volgden, de eetwaren, likeuren, kledingstukken, enz., roofden en in braspartijen de nacht met hen doorbrachten in de door de bewoners verlaten huizen.

Waar ze flink gedronken hadden uit de voorraad van goed voorziene wijnkelders schreven de Duitsers ironisch met krijt op de voordeur : « *Gute Leute* ». Dit deden ze ook waar ze geloged hadden.

De markt stond vol kanonnen en de bijzonderste straten waren opgepropt met wagens, paarden, veldkeukens en ander krijgsmateriaal.

12 oktober

Schepenzitting van die datum : waren aanwezig *burgemeester Van Naemen, de heren notaris Geerts, dr. De Smedt, dr. De Decker schepenen alsook de heren Nobels, volksvertegenwoordiger en Verwilghen, bestendig afgevaardigde.*

Verslag : Daar *stadsschrijver Karel Heyndrickx* op de terugtocht van Gent, waar hij 't geld voor de arbeiders van de fortten, volgens verkregen inlichtingen, vermoedelijk niet heeft kunnen ontvangen, te Moerbeke door Duitse troepen krijgsgevangen genomen is, wordt besloten dat de *volksvertegenwoordiger Nobels* die omstandigheden aan de arbeiders zal bekend maken en dat onmiddellijk kasbons zullen gedrukt worden om de werklieden hun loon uit te betalen en verder te voorzien in de geldelijke noodwendigheden van de stad.

STEDELJK NOODGELD

Deze kasbons waren in Sint-Niklaas *het eerste noodgeld*, die volgens resolutie van 27 oktober door nieuwe kasbons werden uitgewisseld. In onze uitgebreide verzameling van oorlogs-noodgeld der beide wereldoorlogen vonden we dit stedelijk noodgeld van 12 oktober 1914 terug. Het zijn witte papiertjes (10 cm × 8 cm) ter waarde van 0,50 fr, 1 fr, 2 fr en 5 fr met de vermelding : Betaling gewaarborgd door de stad, en getekend namens het College van burgemeester en schepenen; *J. Van Naemen*, burgemeester en *dr. P. De Decker*, schepenen van finantie. Op bevel : de stadsschrijver *K. Heyndrickx*.

VERDER VERLOOP

Na twee dagen hier verbleven te hebben verlieten de eenheden van *generaal von Meyer* de stad, welke verplicht werd volgende verordening uit te plakken.

BEKENDMAKING

Op bevel van het algemeen Duitsch beheer te Brussel. Het is ten zeerste gewenscht dat de bewoners van St.-Niklaas die nog niet wedergekeerd zijn naar hun woning terugkeren.

St.-Niklaas, 12 oktober 1914
De burgemeester J. Van Naemen

TERUGKEER UIT HOLLAND

De eerste dagen dat de Duitsers hier verbleven was het verkeer per spoorweg naar Terneuzen en per tram Kieldrecht-Doel nog niet opgeschort. De vluchtelingen keerden dan naar hun woonsteden terug. Velen kwamen ook terug met geleende karren uit Holland, anderen te voet. Men kon nog vrij over de Hollandse grens gaan daar er geen paspoorten gevraagd werden door de Duitse schildwachten aan de douanekantoren. Alleen de burgerwachten en weerbare mannen waagden het nog niet terug te keren. Het was de heer *K. Sturm*, die daarvoor opzettelijk naar Holland gestuurd werd door de Duitse bezetting, dat de meesten zich lieten geruststellen en hun familie kwamen vervoegen. De gegoede burgers verbleven nog een tijd lang in Holland. Vele anderen welke op staatskosten in Holland onderhouden werden, verkozen daar te blijven.

VERKLIKKINGEN

Daar reeds bij het begin der bezetting verscheidene inwoners door naamloze brieven aan de Duitsers verklikt werden, meestal voor het bezit van wapens, duiven of het schrijven naar familieleden of kennissen in het Belgisch leger aan de IJzer, werd het stadsbestuur door de Kommandantur verzocht een tolk aan te duiden voor de burgerlijke gevallen bij het Kommandanturgericht. De heer R.B., een Sint-Niklazenaar die jaren lang te Straatsburg had vertoefd en hierdoor vlot Duits sprak werd door het schepenkollege voor die taak bij de Duitsers aanbevolen. Hij heeft hierdoor veel mensen die verklikt waren met raad en daad bijgestaan. Veel brieven werden door smokkelaars van De Klinge over de grens naar Holland gebracht, zelfs na de elektrificatie van de grens-afsluiting, waar te Hulst een dienst bestond die de brieven via Engeland naar het Belgisch leger doorstuurde.

We hebben maandelijks twee jaar lang tot einde 1916 (toen de smokkelaar uit De Klinge, bijgenaamd de Snoek, werd gevangen en gestraft met 10 jaar opsluiting in Duitsland) nieuws doorgestuurd aan Kollegestudenten van Sint-Niklaas, die als vrijwilligers aan het front stonden, waaronder *Georges Hebinckhuys* (later burgemeester van Temse), en hoogstudent *Felix Vercruyssen* (later vikaris-generaal van het bisdom Gent). De brieven waren voor het smokkelen op zijdepapier geschreven.

Er waren twee Wase oorlogsbladen die op het front verschenen met toelating van de militaire overheid en die regelmatig aan de soldaten nieuws van huis mededeelden, dat door korrespondenten uit het bezette gebied werd toegestuurd.

Het voornaamste blad was « *Het soete Waesland* » (27,5 cm × 20,5 cm) onder redactie van *Hendrik Heyman* (de latere Staatsminister), en gedrukt te Le Havre; het ander blad was « *Onze Temschenaars* » (25 cm × 16 cm) uitgegeven eveneens te Le Havre door *Clemens De Landtsheer*.

De stadssekretaris *dr. Karel Heyndrickx* was regelmatig tot einde 1916 in briefwisseling met zijn vriend *Hendrik Heyman*, die te Le Havre vertoefde als sekretaris van *minister Helleputte*.

Op 11 juli 1916 ging Sint-Niklaas van het *Etappengebied* over naar het *Gouvernementsgebied*, een gebeurtenis welke met vergenoegen door de bevolking werd onthaald omdat het in het oorlogsleven een ganse verandering bracht, o.a. het afschaffen van de paspoorten, het straatverkeer werd dag en nacht toegelaten, men mocht de stad verlaten en Hollandse gazetten lezen, de bevoorrading kon door doeltreffender maatregelen in betere voorwaarden geschieden, enz. Hierdoor kwam op 24 juli 1916 de burgerlijke postdienst terug in voege. In de nota's nagelaten door mijn vader, toen postmeester, vernemen we o.m. dat toen de verklikingswoede nog niet was gestild: « Veel naamloze verklikingsbrieven, aan de Duitse Kommandantur gericht, heb ik met mijn bureelknaap J. Baert in het vuur geworpen. Andere malen nam ik er lezing van om de betrokken personen te kunnen inlichten.

Het ergste geval was dat van een inwoner van Sint-Niklaas uit de Nieuwstraat, die in de lente van 1918, beticht werd vuurwapens te bezitten, op een aangeduide plaats verdoken. Ik gelaste briefdrager Van Daele de betrokken persoon dadelijk te verwittigen. Toen Duitse soldaten het huis binnendrongen en recht op de aangeduide bergplaats afgingen, waren de wapens reeds in zekerheid. De man was gered. De landbouwer Geldhof, Breedstraat te Sint-Niklaas werd op dezelfde wijze verwittigd daar hij verklikt werd voor het verstoppjen van opeisbare koeien. De beesten waren reeds in veiligheid toen de Duitsers op zijn hof verschenen. »

DE NATIONALE BANK

Volgens het resolutieboek van het schepenkollege — zitting van 10 november 1914, had wegens het gesloten blijven van de Nationale Bank het schepenkollege besloten aan de heren *Paul Janssens* en *Vincent Peeters*, beiden nijveraars en aan hoogleraar *Mertens-Meert*, toen allen in Engeland verblijvende, te vragen uit te zien naar de mogelijkheid aldaar een lening van 250.000 tot 300.000 fr. te sluiten. Dit schrijven werd uitgevoerd door de heer *Arthur Van Lierde* vanuit St. Jan Steen in Holland.

AANHOUDING VAN KAREL HEYNDRICKX EN ARTHUR VAN LIERDE

Volgens het stedelijk modern archief, nr. 147, werden de stadssekretaris *Karel Heyndrickx* en de hoofdbediende *Arthur Van Lierde* op 18 januari 1915 aangehouden en opgeleid naar de Kommandantur. Het verhoor liep over een schrijven door de heer *Van Lierde* gericht naar de heer *Paul Janssens*, nijveraars te Sint-Niklaas, die in Engeland verbleef, waarin werd verzocht, geld aan de stad te verschaffen door tussenkomst van het Ministerie van Financies

't zij door voorschotten op 't bedrag der opeisingen van 't Belgisch leger of door bemiddeling der Engelse regering of Britse bankinstellingen.

Nadat de twee ambtenaars de geldelijke toestand der stad hadden blootgelegd en bewezen dat hun handelwijze geen inbreuk maakte op het verbod van briefwisseling met Engeland, werden zij rond middernacht vrijgelaten.

Volgens het verslag van het schepenkollege van 20 januari 1915 kon op de beschuldiging van de krijgsauditeur bewezen worden dat de briefwisseling naar Engeland gebeurde toen het overbrengen van brieven naar Engeland nog niet verboden was.

ONTSLAG VAN BURGEMEESTER VAN NAEMEN

In de zitting van het schepencollege van 20 januari 1915 verklaarde de heer *Sturm* dat de Duitse *kolonel Becker*, Kreisrichter, hem verklaard had dat wegens bepaalde feiten het niet meer mogelijk was de heer Van Naemen als verantwoordelijk burgemeester te behouden, aan 't hoofd van de gemeente. Hij wenste hem te doen vervangen door de heer *Sturm*, die dit krachtdadig geweigerd heeft.

21 januari 1915

De schepenraad ontving *kommandant von Gebe* en zijn *adjutant Sempell*. Dadelijk gaf de eerste lezing van een brief waarin hij in het Frans de verdiensten van de heer *Van Naemen* erkende en zijn vervanging wegens ziekte noodig achtte door schepen *dr. De Smedt* en deze in zijn schepenschap door de heer *Sturm*. Na veel discussies werd dit voorstel nadien aanvaard.

DE LEGEREENHEDEN VAN GENERAAL VON MEYER TROKKEN NAAR DE IJZER

Het was de tolk R.B. die ons kort voor zijn dood in 1973 mededeelde dat de twee regimenten van generaal von Meyer, die Sint-Niklaas op 10 oktober bezet hadden, naar het front van het Belgisch leger werden gestuurd. Op 15 oktober had het Belgisch leger op zijn aftocht na de val van Antwerpen stelling genomen achter de IJzer en het IJzerkanaal van Ieper. De sterke Duitse druk noopte echter tot inkorting van het Belgisch front; toch slaagden de Duitsers erin in de nacht van 21 tot 22 oktober de IJzer over te trekken, waarna de Belgen standhielden achter de Beverdijk. Op raad van opzichter *Cogge* en sluiswachter *Geeraert* werd er besloten het gebied onder water te zetten en zich terug te trekken achter de spoorweg Diksmuide-Nieuwpoort. In hun terugtocht uit dit verdronken gebied waren verscheidene soldaten van het legerkorps van generaal von Meyer, wat tolk R.B. van Duitse officieren te Sint-Niklaas vernomen had, door verdrinking omgekomen.

NASCHRIFT

Een onzer leden kocht onlangs in Duitsland in een antiquariaat een boek dat voor de geschiedenis van de Duitse bezetting in Oost-Vlaanderen van belang is.

Het betreft: *Kriegsalbum von Gent 1915 — Herausgegeben durch der Photographische Abteilung der Kommandantur Gent mit Vorwort von Etappen Lazarettspfarrer Hörtsel — Bilder aus dem Leben der Behörden, Truppen und Formationen.*

Daarin staan een zeshonderdtal foto's, waarvan zes genomen te Sint-Niklaas :

nr. 420 : *Rathaus und Marktplatz.*

nr. 421 : *Bahnhof.*

nr. 422 : *Kommandantur.* (Huis nr. 24 der Stationsstraat van Mevrouw De Schepper-Parrein, die gevlucht was naar Holland, thans handelshuis Mertens.)

nr. 423 : *Kommandanturgericht.* (Huis nr. 13 der Stationsstraat van Mevrouw Boëyé, die gevlucht was naar Zuid-Frankrijk, haar geboortestreek, thans Rijksdienst voor arbeidsvoorziening.)

nr. 424 : *Offizierskasino.* (Het kasteel van de heer Paul Janssens de Varebeke, die gevlucht was naar Engeland, thans klooster der E. Zusters der H. Familie, Van Britsomstraat.) Op de voorgrond staan officieren.

nr. 425 : *Offiziere der Kommandantur.*

Deze foto's zijn zeer interessant voor wat de oorlogskledij der burgerlijke bevolking betreft alsook voor de bouwtrant van verdwenen of gedeeltelijk verbouwde herenwoningen.

III. HET OPEISEN DER KERKKLOKKEN TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG

In maart 1943 nam de Duitse bezettingsoverheid een zeer onsympatiek besluit met het opeisen der kerkklokken wat door een gezamenlijke brief van de Belgische bisschoppen van 21-3-1943 zeer scherp werd gelaakt en aangeklaagd. Hier volgt een gedeelte van dit herderlijk schrijven : « Ten overstaan van deze ongelooflijke maatregel, is het ons onmogelijk, als katholieke Bisschoppen, verantwoordelijk voor het godsdienstig erfbezit in ons land, de stem niet te verheffen om in het openbaar te laken en te veroordelen hetgeen men zich voorstelt te doen.

Wij laken en veroordelen de beslaglegging op onze klokken, uit naam van de godsdienst. De klokken der kerken zijn geen gewone bronzen voorwerpen. Zij hebben een uitsluitend godsdienstige bestemming : zij moeten slechts dienen om God te loven en de gelovigen op te roepen voor de goddelijke diensten. Zij zijn innig verbonden met het leven der parochiën, in lief en leed.

Zij werden *gewijd* en *geheiligd* door de rituele inzegening en door de *zalving* met de Heilige Olie en het Chrisma, zij zijn dus onherroepelijk toegewijd aan de goddelijke eredienst.

Zij mogen geen profane bestemming krijgen, noch vervreemd worden, zonder de toestemming der verantwoordelijke kerkelijke Overheden. »

De uitvoering der inbeslagneming der kerkklokken begon in het Waasland op 14 oktober 1943. Op die dag reed over de markt van Sint-Niklaas een vrachtwagen met de klok van *Bazel* en die van *Steendorp*. De klok van Bazel viel elkeen op door haar mooie fries van engeltjes. De wapens van het huis *Vilain XIV* en der gemeente Bazel stonden in het midden afgebeeld. Daartussen prijkte de beeltenis van de H. Petrus met de haan.

Afb. D, nr. 1 (Foto : J. Trommelmans, Sint-Niklaas) De klok Sophia van Sint-Jozefkerk te Tercken (Sint-Niklaas) werd op 26 oktober 1943 na weging terug op de vrachtwagen geladen.

De klok van Steendorp was groter, echter niet zo fijn afgewerkt. Ze was van 1891 en droeg de beeltenissen van de H. Maagd Maria en Sint-Jozef alsook de gekruisigde Kristus met een latijnse tekst : « Hanc campanam dedicavit... » Tekst en beeltenissen waren met krijt wit gemaakt, vermoedelijk om de klok te fotograferen.

Ondertussen werden de klokken van de hoofdkerk aan 't luiden gebracht om hun geluid op band vast te leggen. De politie moest in de Kerkstraat en de Apostelstraat het volk wegdrummen en tot stilte aanmanen om geen ongewenste klanken te registreren.

Heruitgevoerd
S.A.S.
UN.V. BIB.
KDTUR GENT